

УДК 368.029.5

Кузьменко О.В.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

Теоретичні підходи та практичні рекомендації до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування

Theoretical approaches and practical recommendations for the assessment and forecasting of the reinsurance market capacity

Анотація:

В даній статті розглядається сутнісна характеристика та наводиться математична формалізація запропонованого універсального підходу до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування. Оцінка місткості ринку проводиться на основі ідентифікації складових елементів даної економічної категорії з подальшим корегуванням реальної складової на уявну частину, враховуючи як вимоги чинного законодавства в галузі перестраховування, так і практичний досвід функціонування страхових компаній. Дану величину пропонується представити як кількісну характеристику взаємозв'язку між реальною та уявною складовими місткості ринку перестраховування, яка враховує різні імовірнісні тенденції його подальшого розвитку. На базі короткострокового та довгострокового прогнозування запропоновано визначати аналітичну базу обґрунтування прийняття тактичних і стратегічних рішень на різних рівнях управління діяльності страховика шляхом реалізації методами економіко-математичного моделювання можливості своєчасно адаптуватись до змін статистичних даних та вимог законодавства.

Summary:

The article is stressed on the characteristic and mathematical formalization of the proposed universal approach to the assessment and forecasting of the reinsurance market capacity. Evaluation of market capacity is based on the identification main elements of this economic category with a subsequent adjustment of the real component on the imaginary part, taking into account the current legislation requirements in the field of reinsurance, as well as a practical experience of the insurance companies operation. This value is submitted as a quantitative characteristic of the relationship between the real and imaginary parts of the reinsurance market capacity, which takes into account the various probabilistic trends of its further development. Short-term and long-term forecasting is used to determine the analytical base of the justification the adoption for tactical and strategic decisions at different management levels activity of the insurer by the implementation the methods of economic-mathematical modeling capabilities in a timely manner to adapt to changes in the statistical data and the requirements of the legislation.

Ключові слова: ринок перестраховування, оцінка місткості ринку, реальна складова, уявна частина, прогнозування.

Keywords: reinsurance market, the estimation of market capacity, real part, imaginary part, forecasting.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах глобалізації світової економіки діяльність суб'єктів господарювання, в межах національної фінансової системи, все більше піддається дії зовнішнім ризикам. Необхідно зазначити, що вплив даних ризиків набагато деструктивніший, ніж наслідки спричинені внутрішніми ризиками, а сфера їх охоплення, в своїй більшості, розповсюджується на всю економіку в цілому. Таким чином, з метою поступального розвитку суб'єкти підприємництва повинні створювати ефективну систему попередження та подолання наслідків негативних чинників впливу.

Зважаючи на той факт, що одним з найбільш дієвих інструментів попередження значних за обсягами втрат фінансових ресурсів для юридичних та фізичних осіб виступають операції страхування, то дослідження потенційно обсягу ризиків, які можуть бути покриті вітчизняними страховиками та перестраховиками є надзвичайно актуальним питанням.

Виходячи з вище наведених проблем, на особливу увагу заслуговує дослідження місткості саме перестрахового ринку України. Акцентування уваги, саме на даному ринку, в процесі вирішення поставлених завдань, пов'язано з тим, що значні за обсягами ризику, як з точки зору економічної безпеки страхової компанії, так і зі сторони державного нагляду повинні передавати в перестраховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проводячи дослідження визначення місткості ринку перестраховання, розглянемо в першу чергу, теоретичну сутність самої категорії «місткість» та загальних підходів до її ідентифікації. Зауважимо, що одним з найбільш розповсюджених тлумачень даної економічної категорії є її розгляд, як максимально можливий, наявний чи потенційний обсяг товарів і послуг на певних ринках, який реалізується конкретними споживачами в межах окремого середовища за визначений проміжок часу (найчастіше протягом одного року) та сформованого середнього рівня цін [1, с. 206-209; 4, с. 25-31; 5, с.10-18; 7, с. 12-21].

Інші науковці [2, с.140-144; 3, с.51-63; 9, с.303-312] підтримують положення, що місткість ринку це співвідношення попиту та пропозиції, яке зумовлює рівень ціни товарів чи послуг на ринку. Описуючи за допомогою аналізованого поняття особливості ринкового механізму, певна група вчених [6, с.15; 8, с. 159; 10, с.153-159] дійшла висновку, що місткості ринку показує максимально можливий розмір виручки, що може бути отримано продавцем товарів чи послуг на конкретному ринку при незмінних попиту, пропозиції та ціні.

Крім, вище зазначених тверджень місткість ринку може описувати платоспроможний попит на визначений товар чи послугу за сформованих певних економічних умов [1, с. 153-158; 6, с.16; 7, с.12-21].

Узагальнюючи розглянуті підходи, з метою проведення кількісного визначення місткості ринку, справедливо зауважити, що це мінливий, нефіксований показник, який являє собою функцію декількох змінних. Доцільно також зазначити, що місткість ринку виступає величиною, що обчислюється у вартісному та натуральному вираженні. Таким чином, зважаючи на сучасні дослідження, підходи в аналізі та плануванні, актуально проводити оцінку обох варіантів представлення показника, що надає можливість більш повно представити ситуацію розвитку ринку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): 1) узагальнити існуючий досвід у межах оцінки місткості ринку перестраховання; 2) ідентифікувати складові елементи місткості ринку перестраховання з подальшим корегуванням її реальної складової на уявну частину; 3) провести короткострокове та довгострокове прогнозування; 4) надати кількісну характеристику взаємозв'язку між реальною та уявною складовими місткості ринку перестраховання та врахувати різні імовірнісні тенденції його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На даний момент в сучасній науковій літературі відсутній єдиний універсальний підхід до оцінки та прогнозування місткості ринку. Виходячи з цього, з метою

вирішення поставленого завдання відносно кількісної оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування, актуальності набуває розробка відповідного науково-методичного підходу, який би надавав можливість акумулювати існуючий досвід визначення даної характеристики та отримувати найбільш адекватні результати. З метою вирішення даної проблеми в рамках даного дослідження пропонується розробити підхід, який би враховував вимоги існуючого законодавства та базувався на можливості швидкої адаптації суб'єктів ринку перестраховування до змін умов функціонування.

Отже, розглянемо послідовність етапів реалізації науково-методичного підходу до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування:

1 етап. *Оцінки місткості ринку перестраховування* на основі ідентифікації складових елементів даної економічної категорії з подальшим корегуванням реальної складової на уявну частину, враховуючи як вимоги чинного законодавства в галузі перестраховування, так і практичний досвід функціонування страхових компаній.

2 етап. *Прогнозування місткості ринку перестраховування* на основі застосування методів економіко-математичного моделювання (індексів сезонності), що дозволяє надати кількісну характеристику взаємозв'язку між реальною та уявною складовими та спрогнозувати одночасно значення складових частин, а також розрахувати прогнозні значення місткості ринку перестраховування для різних імовірнісних тенденцій його подальшого розвитку.

Проводячи детальне представлення першого етапу науково-методичного підходу до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування, проведемо формалізацію основних кроків його реалізації з обґрунтуванням необхідності застосування математичного апарату економіко-математичного моделювання у вигляді схеми представленої на рисунку 1.

Отже, алгоритм реалізації науково-методичного підходу до оцінки місткості ринку перестраховування складається з наступних кроків:

1. Ідентифікація показників, які з найбільшим ступенем достовірності відповідають кількісній характеристиці місткості ринку перестраховування та виступають основними чинниками його функціонування: сформовані страхові резерви; обсяг сплаченого статутного капіталу страховиків; коефіцієнт готівкової ліквідності; частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів; частка виплат компенсованих перестраховиками за допомогою брокерів; кількість змін нормативно-правових документів, що регулюють перестраховування.

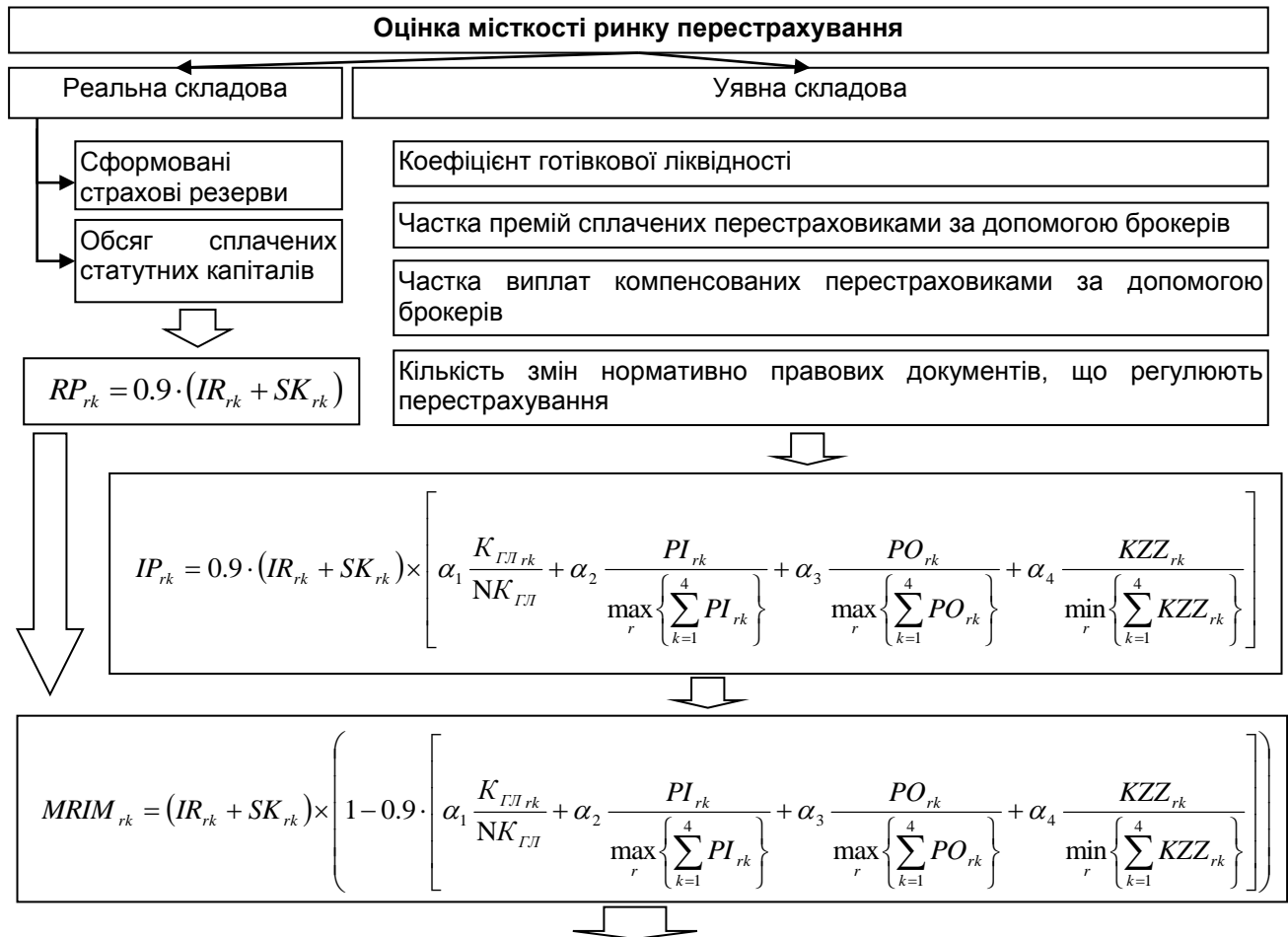
2. Розподіл виділених показників на дві підгрупи:

- показники оцінки реальної (дійсної) складової місткості ринку, визначеної законодавчо: сформовані страхові резерви; обсяг сплаченого статутного капіталу страховиків;

- показники оцінки уявної частини, яка значно знижує реальну складову і враховує особливості практичного досвіду функціонування суб'єктів ринку перестраховування: коефіцієнт готівкової ліквідності; частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів; частка виплат компенсованих перестраховиками за допомогою брокерів; кількість змін нормативно-правових документів, що регулюють перестраховування.

3. Визначення часового діапазону, достатнього для екстраполяції виділених показників кількісної характеристики місткості ринку перестраховування з прийнятним (в рамках даного дослідження) ступенем достовірності і розподіл даних величин за кварталами. Враховуючи особливості складання форм звітності суб'єктів страхового ринку, і в свою чергу, перестрахового ринку як похідної від нього, пропонується в якості часового інтервалу визначення місткості ринку перестраховування розглянути поквартальні дані з 2008 по 2011 роки у вигляді моментних часових рядів, тобто дані четвертого кварталу характеризують значення показника за розглянутий рік.

4. Збір статистичної інформації кількісної оцінки місткості ринку перестраховування та представлення їх у вигляді таблиці з відображенням наведеного на другому кроці групуванні, а також проведення детального аналізу представленої вхідної інформації (інформаційного масиву даного дослідження) з метою виявлення взаємозв'язків між показниками і подальшою формалізацією за допомогою математичного апарату.

Методика дозволяє: 1) узагальнити існуючий досвід у межах оцінки місткості ринку перестраховування; 2) своєчасно адаптуватись до змін статистичних даних та вимог законодавства; 3) ідентифікувати складові елементи місткості ринку перестраховування з подальшим корегуванням її реальної складової на уявну частину, враховуючи як світові тенденції в галузі перестраховування, так і реалії функціонування страхових компаній; 4) на базі короткострокового та довгострокового прогнозування отримати ґрунтовну аналітичну базу обґрунтування прийняття тактичних і стратегічних рішень на різних рівнях управління діяльності страховика; 5) надати кількісну характеристику взаємозв'язку між реальною та уявною складовими місткості ринку перестраховування та врахувати різні імовірнісні тенденції його подальшого розвитку; 6) отримати підґрунтя для запровадження єдиного універсального підходу до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування на законодавчому рівні;

Умовні позначення: RP_{rk} - реальна складова місткості ПР, млн.грн. в k-му кварталі r-го року; IR_{rk} - сформовані страхові резерви; SK_{rk} - обсяг сплачених статутних капіталів; IP_{1rk} - нормований коефіцієнт готівкової ліквідності; $K_{ГЛrk}$ - коефіцієнт готівкової ліквідності; $NK_{ГЛ}$ - нормативне значення коефіцієнту готівкової ліквідності; IP_{21rk} - нормована частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів; PI_{rk} - частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів; IP_{22rk} - нормована частка виплат, компенсованих перестраховиками, за допомогою брокерів; PO_{rk} - частка виплат, компенсованих перестраховиками, за допомогою брокерів; IP_{3rk} - нормована кількість змін нормативно правових документів, що регулюють перестраховування; KZZ_{rk} - кількість змін нормативно правових документів, що регулюють перестраховування; $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ - вагові коефіцієнти складових частин уявної частини місткості ПР; IP - уявна частина місткості ПР, млн.грн.; $MRIM$ - місткість ПР, млн. грн.

Рис. 1 – Етапи реалізації науково-методичного підходу до оцінки місткості ринку перестраховування

5. Розрахунок реальної (дійсної) складової місткості ринку перестраховування, який проводиться на основі закону України «Про страхування». Оскільки, згідно із нормами законодавством у галузі перестраховування, частка власного утримання страхової компанії складає 10% від суми сформованих страхових резервів та обсягу сплаченого статутного капіталу, тому запропоновано величину реальної складової місткості ринку перестраховування визначати в розмірі 90% від зазначеної суми. Співвідношення, що надає можливість отримати кількісну оцінку розглянутого показника характеристики функціонування ринку перестраховування, набуває вигляду формули (1):

$$RP_{rk} = 0.9 \cdot (IR_{rk} + SK_{rk}) \quad (1)$$

де RP_{rk} - реальна складова місткості ринку перестраховування, млн. грн. в k -му кварталі r -го року;

IR_{rk} - сформовані страхові резерви в k -му кварталі r -го року;

SK_{rk} - обсяг сплачених статутних капіталів в k -му кварталі r -го року.

6. Розрахунок уявної складової місткості ринку перестраховування (тобто величини, на яку необхідно скорегувати дійсну частину), що складається з послідовного визначення системоутворюючих показників даної категорії:

- нормованого коефіцієнта готівкової ліквідності, який відповідає рівню коефіцієнта готівкової ліквідності в розрізі розглянутого моменту часу, зваженого на нормативне значення, в обсязі більше 0,2, і вираженого у відсотках:

$$IP_{1rk} = \frac{K_{ГЛrk}}{НК_{ГЛ}} \cdot 100\% \quad (2)$$

де IP_{1rk} - нормований коефіцієнт готівкової ліквідності в k -му кварталі r -го року;

$K_{ГЛrk}$ - коефіцієнт готівкової ліквідності в k -му кварталі r -го року;

$НК_{ГЛ}$ - нормативне значення коефіцієнту готівкової ліквідності (який згідно законодавства України встановлено на рівні більше 0,2);

- нормованої частки премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів, яка визначається шляхом співвідношення між величиною частки премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів та нормативного показника (максимальної величини з множини значень за кожен рік розглянутого проміжку часу, що дорівнюють сумам поквартальних даних), вираженого у відсотках, тобто:

$$IP_{21rk} = \frac{PI_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PI_{rk} \right\}} \cdot 100\% \quad (3)$$

де IP_{21rk} - нормована частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів в k -му кварталі r -го року;

PI_{rk} - частка премій сплачених перестраховиками за допомогою брокерів в k -му кварталі r -го року;

Вибір в якості нормативного значення частки премій, сплачених перестраховиками за допомогою брокерів, максимальної величини з множини сум поквартальних даних пояснюється тим, що розглянутий показник з додатнім інгредієнтом, тобто його зростання супроводжується збільшенням результативного показника;

- нормованої частки виплат, компенсованих перестраховиками, за допомогою брокерів, методика розрахунку якої аналогічна розглянутому вище підходу, але в розрізі

виплат, а не премій. Отже, формула кількісної оцінки даного елемента уявної складової місткості ринку перестраховування набуває вигляду:

$$IP_{22rk} = \frac{PO_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PO_{rk} \right\}} \cdot 100\% \quad (4)$$

де IP_{22rk} - нормована частка виплат, компенсованих перестраховиками, за допомогою брокерів в k -му кварталі r -го року;

PO_{rk} - частка виплат, компенсованих перестраховиками, за допомогою брокерів в k -му кварталі r -го року.

- нормованої кількості змін правових документів, що регулюють операції перестраховування, де в якості бази порівняння, на відміну від описаного в розрізі попередніх двох показників підходи, пропонується обрати мінімальну величину з множини значень за кожен рік розглянутого проміжку часу, що дорівнюють сумам поквартальних даних, що пояснюється від'ємним інгредієнтом даного показника. Отже, розрахункове значення нормованої кількості змін правових документів, що регулюють перестраховування, визначається шляхом ділення кількості виявлених змін закону України «Про страхування», документів Нацкомфінпослуг та Кабінету Міністрів України на базу порівняння і представлення отриманої величини у відсотках:

$$IP_{3rk} = \frac{KZZ_{rk}}{\min_r \left\{ \sum_{k=1}^4 KZZ_{rk} \right\}} \cdot 100\% \quad (5)$$

де IP_{3rk} - нормована кількість змін нормативно правових документів, що регулюють перестраховування, в k -му кварталі r -го року;

KZZ_{rk} - кількість змін нормативно правових документів, що регулюють перестраховування, в k -му кварталі r -го року.

Таким чином, визначення та надання кількісної оцінки системоутворюючим елементам уявної частини місткості ринку перестраховування надає інформаційну базу для проведення подальших розрахунків, тобто визначення узагальнюючої характеристики уявної частини ринку перестраховування, вираженої у відсотках шляхом підсумовування кількісних оцінок складових розглянутої категорії, зважених на відповідні рівні пріоритетності (ваги):

$$IP\% = \alpha_1 IP_{1rk} + \alpha_2 IP_{21rk} + \alpha_3 IP_{22rk} + \alpha_4 IP_{3rk} = \left[\alpha_1 \frac{K_{\Gamma\Pi rk}}{NK_{\Gamma\Pi}} + \alpha_2 \frac{PI_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PI_{rk} \right\}} + \alpha_3 \frac{PO_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PO_{rk} \right\}} + \alpha_4 \frac{KZZ_{rk}}{\min_r \left\{ \sum_{k=1}^4 KZZ_{rk} \right\}} \right] \cdot 100\% \quad (6)$$

де $IP\%$ - уявна частина місткості ПР, %;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ - вагові коефіцієнти складових частин уявної частини місткості ринку перестраховування.

Аналіз формули (6) дозволяє визначити недолік підходу, згідно з яким одиницями виміру уявної частини місткості ринку перестраховування виступають відсотки, оскільки реальна (дійсна) частина виражені (згідно чинного законодавства) у млн. грн. Даний факт значно ускладнює подальші розрахунки, порівняння дійсної та уявної частин місткості ринку

перестраховання і, в подальшому проведення їх корегування. Саме тому, з метою подолання виявлених негативних аспектів виникає необхідність вираження уявної складової місткості пере страхового ринку в грошових одиницях, враховуючи, що визначена за формулою (6) величина складає частку реальної складової. Отже, аналітичне співвідношення, що дозволяє надати кількісну оцінку уявної складової місткості перестрахового ринку в грошовому еквіваленті набуває вигляду формули (7):

$$IP = (\alpha_1 IP_{1rk} + \alpha_2 IP_{2rk} + \alpha_3 IP_{22rk} + \alpha_4 IP_{3rk}) \cdot RP_{rk} = 0.9 \cdot (IR_{rk} + SK_{rk}) \times \left[\alpha_1 \frac{K_{\Gamma\Pi rk}}{NK_{\Gamma\Pi}} + \alpha_2 \frac{PI_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PI_{rk} \right\}} + \alpha_3 \frac{PO_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PO_{rk} \right\}} + \alpha_4 \frac{KZZ_{rk}}{\min_r \left\{ \sum_{k=1}^4 KZZ_{rk} \right\}} \right] \quad (7)$$

де IP - уявна частина місткості ПР, млн. грн.

7. Розрахунок місткості ринку перестраховання шляхом корегування реальної складової на уявну частину. Методика визначення даної величини ґрунтується на тому, що уявна частина виступає тією складовою дійсної місткості, яка штучно збільшує обсяги перестрахових операцій, і має бути віднята від неї. Отже, визначення місткості ринку перестраховання пропонується на основі використання наступної формули:

$$MRIM = RP - IP = (IR_{rk} + SK_{rk}) \times \left(1 - 0.9 \cdot \left[\alpha_1 \frac{K_{\Gamma\Pi rk}}{NK_{\Gamma\Pi}} + \alpha_2 \frac{PI_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PI_{rk} \right\}} + \alpha_3 \frac{PO_{rk}}{\max_r \left\{ \sum_{k=1}^4 PO_{rk} \right\}} + \alpha_4 \frac{KZZ_{rk}}{\min_r \left\{ \sum_{k=1}^4 KZZ_{rk} \right\}} \right] \right) \quad (8)$$

де $MRIM$ - місткість ринку перестраховання, млн. грн.

Таким чином, результати впровадження послідовності отриманих величин в результаті практичної реалізації запропонованого вище науково-методичного підходу до оцінки місткості ринку перестраховання в розрізі динаміки дійсної, уявної та узагальнюючої кількісної характеристики даного ринку представимо у графічному вигляді. Крім того, наочне представлення реальної складової та місткості ринку перестраховання України проведено за допомогою діаграми 1 рис. 2 дозволить не лише провести обґрунтований порівняльний аналіз даних величин, але й дослідити їх динаміку та тенденції подальшого розвитку.

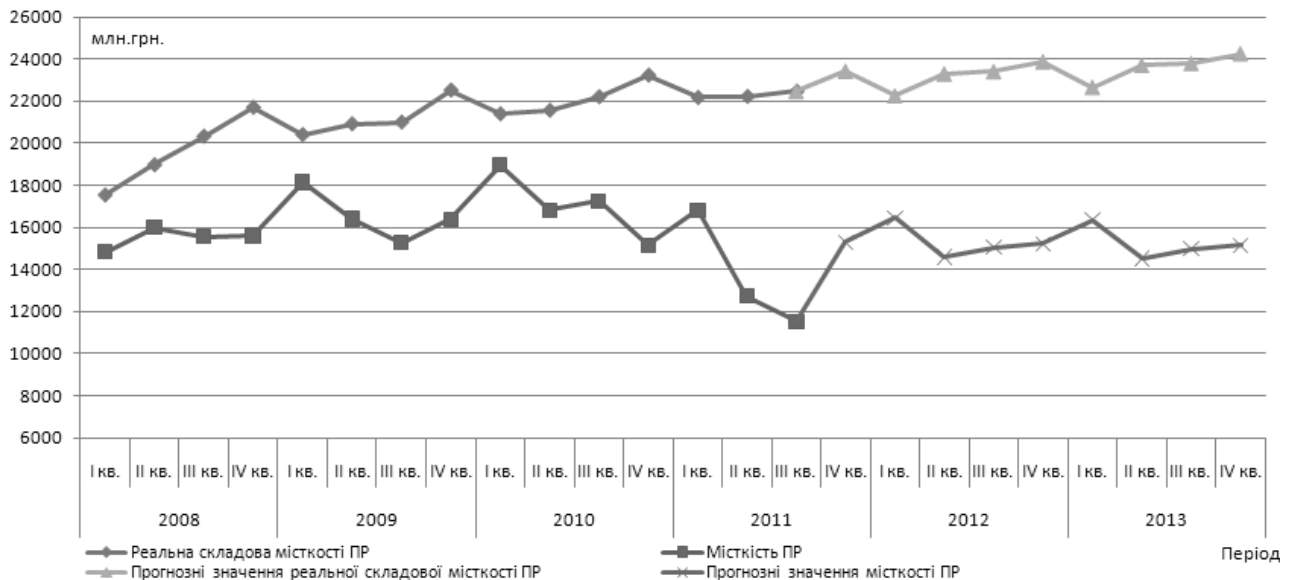

Рис. 2 – Діаграма фактичних та прогнозних значень реальної складової та місткості ринку перестраховування України

На основі даних наведених на рис. 2 можливо зазначити:

- середнє квартальне значення місткості ринку перестраховування становить 15827,90 млн.грн., що складає 74,51% реальної складової даного показника в той час як за середніми річними величинами лише 69,90%;

- реальна складова місткості ПР має тенденцію до зростання, підтвердженням чого виступає середній абсолютний приріст в обсязі 349,95 млн.грн. за квартал або 760,73 млн.грн. за рік на відміну від місткості ПР, яка поступово зменшується всередньому за квартал на 236,78 млн.грн. або 227,78 млн.грн. за рік;

- середньоквартальний темп росту реальної місткості ПР складає 1,02 частки одиниці, що свідчить про збільшення величини даного показника в середньому за квартал на 1,77% (дана величина майже вдвічі менша за середньорічний темп приросту); середньорічні темпи росту реальної складової та місткості ринку перестраховування України відрізняються на 0,01 частку одиниці, складаючи відповідно 0,98 та 0,99 частки одиниці, тобто всередньому зменшуються на 1,79% та 1,47%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проводячи узагальнення вище проведеному дослідженню, справедливо зауважити, що запропонована методика дозволяє здійснити кількісну оцінку місткості ринку перестраховування, що базується, як на врахування реальних показників діяльності страхової компанії, так і на зовнішніх та суб'єктивних чинниках, що впливають на її функціонування. Паралельно з цим, наведений науково-методичний підхід дає можливість визначити перспективні значення показника місткості ринку перестраховування і, як результат, проводити оперативну політику розвитку страхової компанії та розробляти ефективні стратегічні рішення посилення конкурентних позицій страховика на ринку перестраховування. Крім того, розроблений підхід може виступати підґрунтям та адекватним базисом запровадження єдиного універсального підходу до оцінки та прогнозування місткості ринку перестраховування на законодавчому рівні.

Список використаних джерел.

1. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 1997. – 216 с.
2. Власенко О. О. Розвиток страхового ринку України / О. О. Власенко // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 140–144.
3. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 352 с.
4. Козьменко О. В. Страховання і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку / О. В. Козьменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.

5. Моисеенко, И. В. Подходы к определению понятия емкости рынка/ И. В. Моисеенко, Е. В. Носкова //Маркетинг в России и за рубежом. - 2010. - N 4. - С. 10-18.
6. Позднякова Л. О. Страхові процеси в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Позднякова Людмила Олексіївна. – Ірпінь : Національна академія Державної податкової служби України, 2004. – 19 с.
7. Фурман В. М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.04.01 / Фурман Василь Миколайович. – К. : Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.
8. Шахов В. В. Страхование / В. В. Шахов. – М. : Страховой полис ; ЮНИТИ, 1997. – 311 с.
9. Шірінян, Л.В. Вплив кількості страховиків на ефективність страхової галузі України/ Л. В. Шірінян //Актуальні проблеми економіки. - 2011. - N 12. - С. 303-312.
10. Шірінян, Л.В. Оцінка впливу конкуренції на макроекономічні показники страхової галузі України/ Л. В. Шірінян //Формування ринкових відносин в Україні. - 2011. - N 12. - С. 153-159.

Кузьменко, О.В. Теоретичні підходи та практичні рекомендації до оцінки та прогнозування місткості ринку [Текст] / Кузьменко О.В. // Інвестиції: практика та досвід. - 2013. – № 4. – С. 19–23.